

Põhiseaduse Assamblee allikakogu

MARGE-REET USK

Põhiseaduse rahvahääletuse aastapäeval, 28. juunil 2024 avati riigiõiguse sihtkapitali eestvedamisel ja Justiitsministeeriumi rahalisel toel Põhiseaduse Assamblee allikakogu veebileht (<https://assamblee.riigioigus.ee>).

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi esindajad leppisid 20. augustil 1991 kokku, et põhiseaduse väljatöötamiseks tuleb moodustada Põhiseaduse Assamblee¹ (edaspidi ka PA). Vastav kokkulepe vormistati Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuses Eesti riiklikust iseseisvusest.² Assamblee asutamise kuupäev oli 9. september 1991 ja sinna kuulusid Eesti Kongressi ja

¹ Esialgse nimega Põhiseaduslik Assamblee. Nimetus Põhiseaduse Assamblee võeti ametlikult kasutusele Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 05.12.1991. a otsusega „Põhiseaduse Assamblee edasisest tegevusest“. – RT 1991, 44, 539.

² Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 20.08.1991. a otsus „Eesti riiklikust iseseisvusest“. – RT 1991, 25, 312.

Ülemnõukogu esindajad.³ Ametlikult lõpetas PA tegevuse 20. aprillil 1992.⁴ Assamblee töötas 1991. aasta varasügisest 1992. aasta hiliskevadeni välja põhiseaduse, mis võeti vastu rahvahääletusel 28. juunil 1992. See kehtib tänini ja on osutunud Eesti kõige pikema elueaga põhiseaduseks.

Põhiseaduse tõlgendamisel on oluline püüda selgitada Põhiseaduse Assamblee kavatsusi, olla teadlik vaetud kaalutlustest, määravaks osutunud argumentidest ja silmas peetud eeskujudest. Seda tõlgendamiseks vajalikku konteksti aitavad allikakriitilise uurimise kaudu avada Põhiseaduse Assamblee tööd kajastavad kirjalikud allikad ja asjaosaliste suulised meenutused.

Riigiõiguse sihtkapitali üks eesmärke on edendada Eesti riigiõiguse õppimist, õpetamist ja uurimist. Allikatele tuginevaks ja allikakriitiliseks õppimiseks, õpetamiseks ja uurimiseks on määrava tähtsusega allikate kättesaadavus. Ehkki Põhiseaduse Assamblee loodud põhiseadus on poliitilise ja ühiskondliku korra raamistikuna kehtinud juba üle kolme aastakümne, on põhiseaduse eelnõu väljatöötamisega seonduvatest Rahvusrhiivi fondi ERA.R.2324.1 kirjalikest allikatest avaldatud ainult osa: PA täiskogu stenogrammid, kaks põhiseaduse eelnõu redaktsiooni ning üksikud ekspertarvamused.⁵

³ Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 09.09.1991. a otsus „Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee valimistulemuste kinnitamise kohta“. – RT 1991, 31, 374.

⁴ Eesti Vabariigi Ülemnõukogu erakorralise istungjärgu 30.08.1991. a istungi stenogrammist nähtub, et assamblee tegevuse lõppu märkivaks kuupäevaks sooviti määrata põhiseaduse eelnõu rahvahääletusele paneku päeva, mis oli tulenevalt Ülemnõukogu 20.04.1992. a otsusest „Põhiseaduse Assamblee poolt esitatud põhiseaduse eelnõu kohta“ 20.04.1992. Ülemnõukogu 03.09.1991. a otsusega jäi lõplikuks assamblee tegevuse lõppu märkiva tähtaja sõnastuseks „rahvahääletuse väljakuulutamise päev“. Rahvahääletuse toimumise kuupäeva kuulutas Ülemnõukogu välja 20.05.1992 otsusega „Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu ja nendega kaasneva lisaküsimuse rahvahääletuse korraldamise kohta“. Kuid tuginedes Ülemnõukogu 30.08.1991. a istungi stenogrammidest nähtuvalle tahtele ja Ülemnõukogu 20.04.1992. a otsuse sõnastusele, mille kohaselt otsustati põhiseaduse eelnõu panna rahvahääletusele, tähistab PA tegevuse lõppu ja rahvahääletuse väljakuulutamise päeva kuupäev 20.04.1992. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu stenogramm XII koosseis, erakorraline istungjärk, 4. istung, 30.08.1991, lk 144. – Arvutivõrgus: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/03/1991_27_30_august_erakorraline.pdf (25.01.2025); Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus Põhiseaduse Assamblee poolt esitatud põhiseaduse eelnõu kohta, 20.04.1992. – RT 1992, 17, 248; Ülemnõukogu otsus Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee tööülesannetest ja töökorraldusest, 03.09.1991. – RT 1991, 30, 357; Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu, põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu ja nendega kaasneva lisaküsimuse rahvahääletuse korraldamise kohta, 20.05.1992. – RT 1992, 21, 301.

⁵ V. Peep (toim.). Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Tallinn 1997.

Assamblee liikmed ja töösse kaasatud eksperdid on oma mälestusi ning arvamused avaldusi jaganud paljudes kogumikes⁶ ja meediaväljaannetes⁷. Seevastu puudus ülevaade asjaosaliste erakogudes asuvate kirjalike allikate kohta, samuti ei olnud need uurijatele kättesaadavad. Erandiks on PA redaktsiooni-toimkonna esimehe Liia Hänni poolt Rahvusrhiivile üle antud ja fondi ERA.R.2324.1 koondatud materjalid. Raskendatud või piiratud ligipääs allikatele ei ole senini soosinud põhiseaduse saamisloo ja Põhiseaduse Assamblee kui institutsiooni tegevuse kõigekülgset uurimist ega võimaldanud põhiseaduse sätete geneesi põhjalikumat käsitlust.

I. Põhiseaduse Assamblee allikatele tuginevaid seniseid käsitusi

Assamblee tööd kajastavates kirjutistes on peamiselt tuginetud või viidatud koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“⁸ avaldatud assamblee täiskogu istungite stenogrammidele või asjaosaliste mälestustele kogumikus

⁶ Vt nt 20. augusti klubi, Riigikogu Kantslei (koost.). Kaks otsustavat päeva Toompeal: 19.–20. august 1991. Tallinn 1996, lk 5 jj; E. Pärnaste, Ü. Aaskivi (koost.). Põhiseaduse tulek. Kogumik. Tallinn 2002, lk 7 jj; J. Adams, P. Kask, I. Raig, S. Vahtre. Mälestusi Põhiseaduse Assambleest. – Presidendiraamat. R. Toomla (toim.). Tartu 2002, lk 182–201; R. Ruutsoo. Presidendi institutsiooni taustast ja kujundamisest 1992. aasta põhiseaduses. – Presidendiraamat. R. Toomla (toim.). Tartu 2002, lk 150–181; J. K. Talve. Kui tehti põhiseadust ja krooni (1992). – Häl vabadusest. Juhan Kristjan Talve tekstid 1983–1997. L. Vahtre (koost.). Tallinn 2008, lk 91–139; J. Rätsep. Olime omariikluse usku. – Mitme tule vahel. L. Hainsalu, R. Järlik (koost.). Tartu 2011, lk 61–96; R. Taagepera. Kui ajalugu liikuma hakkas. Mälestusi 1987–1991. Tartu 2022, lk 286–317; U. Lõhmus (koost.). Meenutusi põhiseaduse sünnist. – Riigiõiguse aastaraamat 3/2022, lk 205–235; N. Siitam (end. Parrest) (toim.). Põhiseadus 30. Kuidas sündis põhiseadus? – Riigiõiguse aastaraamat 4/2023, lk 184–204; R. Taagepera. Kahepaikne. Mälestusi 1991–2001. Tartu 2024, lk 10–43.

⁷ Vt nt T. Anton. Me ei tee põhiseadust vaid iseenese tarkusest. T. Vare (interv.). – Päevaleht 18.10.1991; I. Hallaste. Poliitilised valikud tuleb meil endil teha. E. Tammer (interv.). – Postimees 31.10.1991; L. Hänni. Põhiseadus tõrgub olemuselt vastu võtmast olupoliitikat. – Maaleht 12.12.1991; Ü. Aaskivi. Põhiseaduse ämmaemand. T. Mattson (interv.). – Sakala 1992, nr 61; Ü. Aaskivi. Mida tuleb põhiseaduse eelnõu lugedes teada ja millele mõelda? – Sakala 04.01.1992; H. Schneider. Kas vundament ikka kannab? – Päevaleht 08.01.1992; I. Rebane. Kuidas ikkagi valida presidenti? – Postimees 27.02.1992; I. Rebane. Põhiseaduse eelnõu on veel vara rahvahääletusele panna. – Postimees 09.04.1992.

⁸ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee (viide 5).

„Põhiseaduse tulek“.⁹ Haruharva viidatakse ka Rahvusarhiivi PA arhiivifondile, paraku sealseid avaldamata allikaid kirjutises endas kasutamata.¹⁰ Põhiseaduse Assamblee arhiivifondi avaldamata allikatest on üksikutele üksnes põgusalt viidatud või piirdutud mõne lause tsiteerimisega.¹¹ Erandiks on Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapitali 2022.–2023. aastal avaldatud Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid, mille autoritest on Uno Lõhmus, Birgit Aasa ja Katre Tubro muude allikate hulgas kasutanud ka PA redaktsioonitoimkonna ja teematoimkondade avaldamata protokolle.¹²

Kehtiva põhiseaduse sätete geneesi kohta on kirjutatud arvukalt erialaseid artikleid, kus konkreetse peatüki, õigusinstituudi või paragrahvi kujunemislöö analüüsis on toetutud muu hulgas eelnimetatud koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“ avaldatud täiskogu stenogrammidele ning assamblees välja töötatud põhiseaduse redaktsioonile, mis kannavad 15. novembri 1991

⁹ E. Pärnaste, Ü. Aaskivi (koost.). Põhiseaduse tulek. Kogumik. Tallinn 2002; vt nt V. Olle. Kohaliku omavalitsuse õigus I. Tallinn 2014, lk 82, viide 387; S. Lääne, V. Olle, K. Jürgenson, S. Mäeltsemees. Põhiseaduse assambleest ja põhiseaduse kohaliku omavalitsuse sätete sünnist. – Eesti kohalik omavalitsus ja liidud 100. S. Ludvig, S. Lääne, S. Mäeltsemees (koost.). Tallinn 2018, lk 135, viited 9 ja 12; O. Kask, N. Parrest (koost.). Intervjuu Jüri Põlluga: „Tagantjärele paneksin põhiseaduse II-le peatükile hindeks seitse või kaheksa kümnest.“ – Riigiõiguse aastaraamat 3/2022, lk 236–260.

¹⁰ Põhiseaduse tulek (viide 9), lk 345, viide 192; S. Lääne, V. Olle, K. Jürgenson, S. Mäeltsemees. Põhiseaduse Assambleest ja põhiseaduse kohaliku omavalitsuse sätete sünnist. – Eesti kohalik omavalitsus ja liidud 100. S. Ludvig, S. Lääne, S. Mäeltsemees (koost.). Tallinn 2018, lk 135, viide 8.

¹¹ Vt K. Albi. PS § 13 kommentaarid. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Ü. Madise jt (toim.). 5. vlj. Tallinn 2020; H. Kalmo, O. Kask. Sissejuhatus. Põhikohustused. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Ü. Madise jt (toim.). 5. vlj. Tallinn 2020.

¹² U. Lõhmus. PS § 2, komm. 10. – Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. U. Lõhmus (peatoim.). Eesti Teaduste Akadeemia Riigiõiguse Sihtkapital, 2023. – Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (21.10.2024); B. Aasa. PS preambul, komm-id 64, 82, 90. – Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. U. Lõhmus (peatoim.). Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital, 2022. – Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (21.10.2024); K. Tubro. PS § 61, komm. 19. – Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. U. Lõhmus (peatoim.). Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital, 2023. – Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (21.10.2024); K. Tubro. PS § 64, komm. 3. – Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. U. Lõhmus (peatoim.). Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital, 2023. – Arvutivõrgus: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (21.10.2024).

ja 13. detsembri 1991 kuupäeva.¹³ Assamblee liikme Ülle Aaskivi (1950–2007) postuumselt ilmunud artikkel „Tartu rahu (eksi)rännakud meie põhiseaduses“¹⁴ on ainus avalikult kättesaadav uurimus, milles on võrreldud põhiseaduse lõpp-teksti eelnõu teiste, avaldamata redaktsioonidega ning seotud neid täiskogu istungite stenogrammides kajastuvate aruteludega. Samas puuduvad artiklis kasutatud redaktsioonide arhiiviviited (võimalik, et autor kasutas erakogu materjale). Assamblee liige Illar Hallaste (1959–2012) on andnud ajakirjas *Juridica* ilmunud artiklis „Eesti Vabariigi põhiseaduse sünd“¹⁵ põgusa ülevaate PA tööprotsessist, kuid ka selles artiklis puuduvad viited ja autorilt ei ole enam võimalik allikate kohta küsida.

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et mõne hiljutise erandiga on Põhiseaduse Assamblee tööga seotud allikatest senini kasutatud assamblee täiskogu istungite stenogramme, kahte redaktsiooni ja asjaosaliste mälestusi või on olnud tegemist viideteta käsitlestega. Uurimisseis, kus suur osa Rahvusarhiivis ja asjaosaliste erakogudes säilinud, kuid seni avaldamata allikaid on jäänud tähelepanuta, on jätnud lünga põhiseaduse saamisloo ja selle taustsüsteemi uurimisse.

II. Põhiseaduse Assamblee allikakogu eesmärgid

Riigiõiguse sihtkapital soovib hõlbustada senisest põhjalikumat ja allikakriitilisemat Põhiseaduse Assamblee töö uurimist, luues lihtsa ligipääsuga süstematiseeritud kogu nii avaldatud kui ka seni avaldamata Rahvusarhiivi PA fondi ja erakogude kirjalikest allikatest, samas alahindamata teaduslikku väärtust, mis võrsub kirjalike allikate ja mälestuste kooslusest. Seetõttu koondatakse kogusse järgemööda nii varasemaid assamblee liikmete ja ekspertide antud intervjuusid ja avaldatud arvamusartikleid kui ka sihtkapitali eestvõttel asjaosalistega tehtud intervjuusid. Mitmel pool laiali asuvate materjalide koondamiseks ja eri allikate omavahel seostamiseks esitatakse kogus ka varem avaldatud Põhiseaduse Assambleed käsitlevad kirjalikud allikad ning olulisemad

¹³ Vt nt P. Pikamäe. Ääremärkusi Eesti põhiseaduslikkuse järelevalve korralduse ja menetluse kujunemisele ja võimalikule edasisele arengule. – Riigiõiguse aastaraamat 2/2021, lk 139–170; Ü. Madise, L. Lust-Vedder, I. U. Vooglaid. Töötöke Riigikogus ja eelnõude usaldusküsimusega sidumine. – *Juridica* 2024/2, lk 93–103; K. Luhamaa, M. Ristikivi. Eesti kohtusüsteem ja kohtunikud reformide keskel 1988–1993. – Riigiõiguse aastaraamat 3/2022, lk 13–45; M. Ernits. Õiguskantsler. – *Juridica* 2003/1, lk 14–17.

¹⁴ Ü. Aaskivi. Tartu rahu (eksi)rännakud meie põhiseaduses. – *Juridica* 2020/9, lk 710–717.

¹⁵ I. Hallaste. Eesti Vabariigi põhiseaduse sünd. – *Juridica* 1996/9, lk 438–442.

asjakohased teosed või kui see ei ole autoriõiguste tõttu võimalik, siis vähemalt viited neile teostele.

Allikakogu moodustamine on kavandatud etapiti, seda täiendatakse järk-järgult vastavalt sellele, kuidas jõutakse allikaid erakogudest ja arhiivifondist tuvastada, süsteemi seada, digiteerida, omavahel seostada, muuta otsimootoris kasutatavaks, vajaduse korral ka toimetada ja pealkirjastada ning lisada tutvustavaid või selgitavaid tekste.

Allikakogu esimese etapi koostamist juhtis Heiki Sibul ja selles osalesid Kadri Krebstein, Kerdi Raud ning käesoleva kirjutise autor, saades nõuandvat tuge riigiõiguse sihtkapitali nõukoja esimehelt Heiki Loodilt, Põhiseaduse Assamblee liikmetelt ja õigusteadlastelt¹⁶. Veebilehe kujundas ja teostas Redwall OÜ. Esimesena avaldati allikakogu veebilehel Põhiseaduse Assamblee esitatud neli põhiseaduse eelnõu, 1937. aasta põhiseadus, Edgar Talviku ja Jüri Kaljuvee eelnõu ning Igor Gräzini töömakett. Assamblee täiskogu kolmekümne istungi stenogrammid¹⁷ on avaldatud Riigikogu Kantselei toimetatud kujul, neid saab võrrelda Rahvusrhiivis asuvate originaalstenogrammide ja koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“ avaldatuga. Varem avaldatule lisandus ligi 60 lehekülge 17. istungi stenogrammi teksti, mis on säilinud Rein Taagepera erakogus.

Allikakogu pakub lugejale seni puudunud võimaluse kõrvutada täiskogu istungi stenogrammi teksti istungil käsitletud põhiseaduse eelnõu redaktsiooniga. Soovi korral saab iga täiskogu istungi stenogrammi teksti kõrvutada ka Jüri Adamsi töögrupi eelnõu tekstiga, mille PA aluseks võttis, ja teiste assamblee välja töötatud põhiseaduse eelnõu redaktsioonidega. Stenogrammide ja põhiseaduse eelnõu redaktsioonide kõrvutamine annab lugejale märksa selgema pildi, milliste sätete ja sõnastuste üle istungitel täpsemalt arutleti. Stenogrammi tekstidesse loodud hüperlingid juhatavad sõnavõtjate viidatud materjali juurde, hõlbustades selle lugemist ja sisu mõistmist. Otsitavat aitab leida igal istungil toimunu kohta kirjutatud ülevaade. Viitamise hõlbustamiseks ja viidatu ladusama tuvastamise huvides on stenogrammidele lisatud äärenumbrid ning eelvormistatud pikem ja lühem viiteversioon.

Täiskogu istungite stenogrammide ja nende redaktsioonide sidumine sai võimalikuks tänu arhiivis ning Rein Taagepera ja Peet Kase erakogudes

¹⁶ Jüri Adams, Liia Hänni, Madis Ernits, Uno Lõhmus, Nele Siitam, Marju Luts-Sootak.

¹⁷ Põhiseaduse Assamblee täiskogu 13.09.1991–10.04.1992 istungite stenogrammid. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/pohiseaduse-assamblee/pohiseaduse-assamblee-stenogrammid/> (21.01.2025).

säilinud üheksateistkümnemale erinevale põhiseaduse eelnõu redaktsiooni tekstile. Need on allikakogu veebilehel avaldatud eraldi ka redaktsioonide alaosas. Iga redaktsiooni juurde on olenevalt PA töö ajajärgust lisatud selgitus, millisel istungil seda arutati või millist menetlustappi redaktsioon tähistab. 1992. aasta jaanuaris toimunud redaktsioonitoimkonna ja ekspertgrupi koostöö lühiajalise, kuid intensiivse iseloomu tõttu ei ole kõik redaktsioonid terviklikud. Vajadusel on see selgitus lisatud vastava redaktsiooni juurde.

Lisaks põhiseaduse eelnõu redaktsioonidele on esmakordselt avaldatud neli Põhiseaduse Assamblee välja töötatud põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu redaktsiooni ja kaks Ülemnõukogu välja töötatud põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu redaktsiooni. Allikakogus on olemas ka kõik ajalehes Rahva Hää! avaldatud põhiseaduse eelnõu ja põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu tekstid.

Põhiseaduse Assamblee allikakogu esimeses etapis avaldati assamblee moodustamist ja tegevust tutvustavad materjalid. Hüperlingid juhatavad asjakohastele Eesti Kongressi ja Eesti NSV Ülemnõukogu, hilisema Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustele. Tutvuda saab assamblee reglemendi ning liimete nimekirjaga. Nimekirjale on lisatud täpsustused, millisest esinduskogust delegaat assambleesse valiti, milline oli tema poliitiline kuuluvus ning millise assamblee toimkonna liige ta oli. Vajaliku info leidmist hõlbustab otsimootor. Näiteks leiab otsingu abil kaalutlused, miks otsustati termini „õigushoidja“ asemel siiski õiguskantsleri nimetuse kasuks, niisamuti on võimalik saada teada, et NATO-t mainiti Põhiseaduse Assamblees kokku kolmel täiskogu istungil ning sõeluda välja täiskogul peetud arutelud kõlbluse mõiste üle.

Samuti on veebilehel assamblee tegevuse uurija ja siinse kirjutise autori koostatud teemade ülevaated, mis tutvustavad põhiseaduse peatükkide sõnastuse kronoloogilist kujunemist. Teemade ülevaadetes sisalduvad vastava põhiseaduse peatüki tekstid kehtivast põhiseadusest, Põhiseaduse Assambleele esitatud eelnõudest, Edgar Talviku ja Jüri Kaljuvee eelnõust, Igor Gräzini töömaketist, teematoimkondade formuleeringutest ning põhiseaduse eelnõu redaktsioonidest. Ära on toodud väljavõtted vastavateemalistest aruteludest teematoimkonna istungite protokollides ja täiskogu istungite stenogrammides. Kõikide ülevaadete täpsema sisukirjelduse leiab allikakogu veebilehe alaasast „Teemade ülevaated“.

Lisaks eelnimetatule avaldatakse veebilehel Põhiseaduse Assamblee tööga seotud isikutega tehtud intervjuud, mille korraldas riigiõiguse sihtkapital. Needki intervjuud on teinud allakirjutanu. Võttes arvesse intervjuueeritava

osatähtsust Põhiseaduse Assamblees, erinevaid mälestuste talletamise viise, käsitletavatest sündmustest möödunud pikka ajaperioodi ja inimmälu omaduste individuaalsust, on intervjuud üles ehitatud nii avatud vestlusküsimuste kui ka seni käsitlemata arhiiviallikatele tuginevate spetsiifilisemate küsimuste vormis. Intervjuud pakuvad lugejale ainek, mida kirjalike allikatega kombinatsioonis uurida, aga ka subjektiivseid tõlgendusi põhiseaduse teksti kujunemist mõjutanud ajaloolise olustiku ja selles tähtsat rolli mänginud tegurite tajumiseks. Sihtkapitali toel tehtud intervjuudele lisaks koondatakse allikakogusse ka varasemad Põhiseaduse Assamblee liikmete ja ekspertide intervjuud ning asjaosaliste arvamused, mis rikastavad uurimisainest veelgi.

Põhiseaduse Assamblee allikakogu teise etapiga alustati tööd 2024. aasta sügisel. Selles etapis keskendutakse Põhiseaduse Assamblee seitsme teematoimkonna ja redaktsioonitoimkonna tööga seotud allikatele ning Põhiseaduse Assambleele esitatud ekspertarvamustele. Esimeses etapis tehti allikakogus kättesaadavaks kõik Rahvusrarhiivis leiduvad PA teematoimkondade ja redaktsioonitoimkonna protokollid. Need allikad on plaanis korrektselt pealkirjastada, kronoloogiliselt korrastada, otsimootoris kasutatavaks muuta ning käsikirjalised protokollid trükitud kujul kättesaadavaks teha.

Teematoimkonnad kirjutasid Põhiseaduse Assamblee 1991. aasta sügisperioodil oma vastutusala põhiseaduse peatüki või peatükkide kohta mitmeid formuleeringuid ning esitasid need assamblee täiskogule. Formuleeringute sõnastusi töötati välja ja võimalikke alternatiive hääletati läbi teematoimkondade istungitel. Sarnaselt täiskogu istungi stenogrammide ja põhiseaduse eelnõu redaktsioonide sidumisega on kavas allikakogu teises etapis luua võimalusel seosed teematoimkonna istungite protokollide ja istungitel arutatud formuleeringute tekstidega. Olgugi et teematoimkondade istungid on võrreldes täiskogu istungite stenografeerimisega kehvasti protokollitud ja kohati on protokollid sisutühjad või sootuks puuduvad, annavad seni avaldamata ja läbi uurimata formuleeringud koostoimes arhiivis talletatud ja erakogust lisandunud teematoimkondade istungite protokollidega uurijatele väärtuslikku ja originaalset uurimisainest teematoimkondade tööst ja nende rollist põhiseaduse teksti kujunemises. Peale selle võimaldavad lisainformatsiooni ammutada esmakordselt allikakogus avaldatavad teematoimkondade ja redaktsioonitoimkonna koostatud muudatusettepanekute tabelid, mis kajastavad muudatusettepaneku tegemise ajaperioodi, ettepaneku tegija isikut, teematoimkonna või redaktsioonitoimkonna otsust ning mõnikord ka selle põhjendust. Muudatusettepanekute tabelid võimaldavad koostoimes

stenogrammide ja protokollidega uurida muu hulgas ka konkreetsete Põhiseaduse Assamblee liikmete seisukohtade arengut ja nende osa põhiseaduse teksti kujunemises.

Redaktsioonitoimkonna protokollidele on küll Põhiseaduse Assamblee allikaid puudutavates käsitlustes üksikutel kordadel viidatud, kuid protokollid on avaldamata ja arhiivis puudulikult süstematiseeritud. Mõni käsikirjaline protokoll on senini trükkimata, esineb ka eksitavat pealkirjastamist ja dateerimist. Allikakogu veebilehel avaldatakse redaktsioonitoimkonna protokollid kronoloogiliselt korrastatud kujul ja võimalusel seotakse protokollides kajastuvates aruteludes käsitletavate redaktsioonide tekstidega, pakkudes koos asjaosaliste meenutustega hinnalist materjali, uurimaks redaktsioonitoimkonna tööd ja selle käigus toimunud põhiseaduse teksti arengut. Samuti avavad need allikad Ülemnõukogu protokollide kõrval mõningal määral Ülemnõukogu ja PA 1992. aasta jaanuarikuu pingeliste suhete tagamaid.

Põhiseaduse Assamblee tööd puudutavate allikate olulise osana soovib sihtkapital allikakogus avaldada ka assambleele esitatud ekspertarvamused. Osa neist on avaldatud eespool viidatud koguteoses „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“¹⁸, kuid enamik nii välismaiste kui ka Eesti-siseste ekspertide arvamusi on senini avaldamata ja arhiivis talletatud võrdlemisi süsteemitult. Olulist lisa on andnud Peet Kase erakogu. Ekspertarvamused kategoriseeritakse, süstematiseeritakse, skaneeritakse, pealkirjastatakse korrektselt, võimaluse korral esitatakse nii originaalkeeles kui ka tõlkes ning seotakse arvamuse aluseks olnud põhiseaduse eelnõu redaktsiooni tekstiga. Sellisel kujul avaldatavad allikad võimaldavad allikakogu kasutajatel analüüsida näiteks seda, millist nõu assambleele anti ning uurida, kas ja kuivõrd Põhiseaduse Assamblee liikmed ekspertnõu arvesse võtsid.

Töö veebilehega jätkub. Riigiõiguse sihtkapital tänab kõiki, kes on olnud lahkelt nõus jagama oma Põhiseaduse Assamblee tegevuse ajast pärinevaid mälestusi ja kirjalikke allikaid ning toetanud veebilehe väljatöötamist oma-poolsete nõuannetega. Loodetavasti valmib tänu lihtsasti ligipääsetavale, kasutaja jaoks mugavale ja kõiki olulisemaid Põhiseaduse Assamblee allikaid koondavale kogule Eesti kõige pikaajalisema põhiseaduse sünniloo ja teksti kujunemise kohta palju objektiivseid ja allikakriitilisi uurimusi, millele toetuda nii põhiseaduse tundmaõppimisel, õpetamisel kui ka tõlgendamisel.

¹⁸ Vt Valik Põhiseaduse Assambleele esitatud ekspertarvamusi. – Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. V. Peep (toim.). Tallinn 1997, lk 1274–1294.